

Horváth Richárd

Mitől vár a vár?

Márkusfalvi Máriássy István várépítési kísérlete 1507ben

1507 tavaszán a lőcsei városházán a megszo-
kottnál is nagyobb lehetett a nyüzsgés. Ahány öl,
könyök, láb, rőf, hüvelyk és még ki tudja hány-
féle helyi és országos hossz mérték azonosítására
alkalmas eszközük volt, azokat bizton elővétel-
ték, s buzgón tanulmányozták használatukat. Az
izgalom oka nem volt más, mint az a hír, hogy
az alig tucatnyi kilométerre fekvő Márkusfalván
(ma Markušovce, Szlovákia) Szepes föld kapitá-
nya, Szepes és Sáros várak várnagya, Szapolyai
János egyik legfőbb familiárisa, Máriássy István

Márkusfalva és környéke

János egyik legfőbb familiárisa, Máriássy István

udvarháza átépítésébe fogott. Az építkezés azon-
ban a városbeliek szerint más irányt vett a ko-
rábban ígértnél, azaz Máriássy nem átallott vár
építésébe fogni – legalább is a város véleménye
szerint. Lőcse mindebbe nem nyugodhatott bele,
ezért képviselőik Máriássy embereivel készültek
találkozóra, hogy a felek egyezsége jussanak az
ügyben. Nos, ezért kellett a nevezett mérősz-
közök: árkok és falak kialakításáról, építéséről
kelltt döntést hozni.

Honnan tudjuk mindezt? Szerencsénkre a meg-
állapodás vázlatja a Máriássyak családi levéltárában
korunkra maradt. E kis papírdarab páratlan módon
több, a késő középkori várak, kastélyok, udvarházak
kutatásában vitatott kérdés jobb megismeréséhez
nyújt segítő kezet, olykor vitatott fogalmak tisztá-
zásához járulhat hozzá. Ismertetése előtt azonban
ismerjük meg történetünk főhősét.

A Máriássyak névadó birtokuk, a Szepes me-
gyében fekvő Márkusfalva ősi, szepesi határőr bir-
tokosai a 13. század óta. A család ugyanekortól
fogva a szepesi nemesi társadalom meghatározó
tagja, várnagyot és alispánt is adva a megyének.
A Zsigmond kortól részvételük a megyei hatóság
életében voltaképpen folyamatosnak tekinthető.
Dolgozatunk főszereplőjének, Máriássy Istvánnak
a nagypja, György és apja, László hol alispáni, hol
királyi kapitányi rangban tűnik fel.

A család számára valódi felemelkedést a Mátyás- és a Jagelló-kor hozta meg, az 1463-ban született István személyében. Először a Szapolyai-birtok Sáros élén látjuk várnagyként, és alispánként is itt működött 1492–1515 között. Szapolyai István 1499 karácsonyán bekövetkezett halálával szepesi kapitánnyá léptették elő. Ezzel ért pályája csúcsára, s viselte is kapitányi tisztét 1516-os haláláig. 1500–1516 között Máriássy a Szapolyaiak egyik legfőbb familiárisának tekinthetjük, aki nem csak a régióban, hanem akár országos ügyekben is eljárta a család megbízásából, megyebeli tekintélye és befolyása megkérdőjelezhetetlen volt. Nos, ebben a helyzetben született meg István úrban a döntés az építkezésről, amellyel a korban klasszikusnak mondható templom+udvarház formájú, hatalmát szimbolizáló rezidenciáját kívánta szebbé, nagyobbá, s egyúttal talán erődítettebbé tenni.

Döntésének azonban ellenzői is akadtak Lőcse és a lengyel zálogban lévő tizenhárom szepesi város „személyében.” Az ellenkezés lényege abban állhatott, hogy senki, de különösen egy szabad királyi város, nem nézte jó szemmel, ha a közvetlen szomszédságában új vár épült. Veszélyeztethette a város gazdasági érdekeit, hisz alkalmas lehetett katonaság befogadására, ráadásul a Máriássyak és a közeli Igló viszonya, a térség bányászatában játszott szerepüknel fogva a Zsigmond-kor (1384–1437) óta egyáltalán nem volt barátságos. Azt is tudnunk kell, hogy a huszitának mondott, valójában alkalmi főúri seregekké verbuválódott zsoldoscsapatok által vívott harcok sem voltak időben oly távol, hogy Lőcse vezetésében ne emlékeztek volna rá. Végezetül arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az sem zárható ki: Máriássy ténylegesen a szokásjog által megengedettnél nagyobb erődítések építésébe fogott. E megfontolásból fakadhatott, hogy Lőcse, illetőleg a szepesi

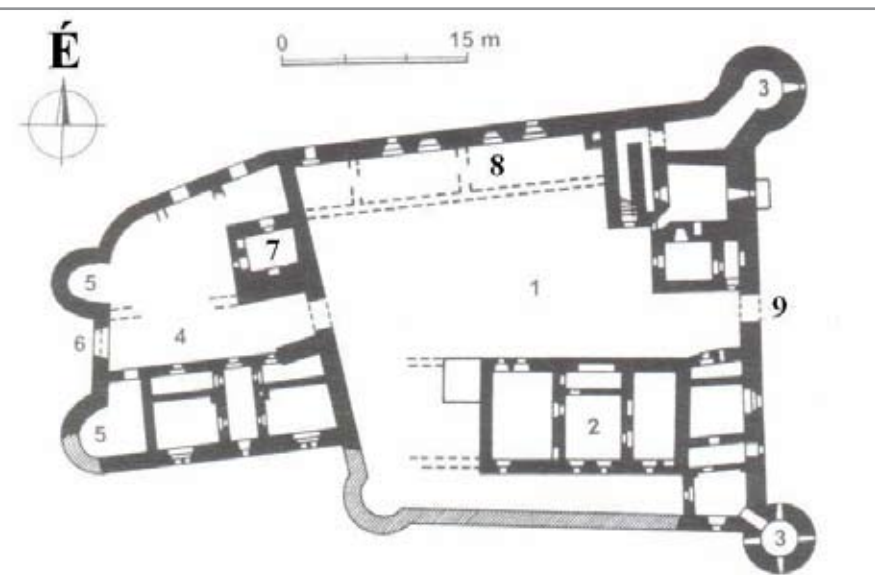
városok hamar a budai udvar elé vitték az ügyet.

Ugyanekkor Máriássy is tudomást szerzett az ellene tett panaszról, s igyekezett elejét venni a nagyobb bajnak, ami szepesi kapitányként aligha okozott nagy nehézséget. 1507. június 9-én és július 12-én a szepesi tízlándzsás nemesek közössége és Szepes megye hatósága bocsátott ki oklevelet az ügyben. A fentebb előadottak után már meg sem lepi az olvasót, hogy mindkettő voltaképpen ugyanarról szól: Máriássy a szepesi nemességtől tudakolta, vajon a nevezett panasz tudtukkal és beleegyezésükkel került-e a király elé? Érdeklődésének alapját ott kereshetjük, hogy korabeli forrásaink szerint várépítés engedélyezésekor az udvar értesítette az érintett megye nemességét is. A megyebeli nemesek tehát tudhatták, hogy Máriássy mire is kapott engedélyt Ulászlótól, s ennek fényében kell látnunk okleveleiket. Ismerve Máriássy tekintélyét és a mögötte álló Szapolyaiak hatalmát, a válaszokon csodálkozunk sem kell. Mindkét nemesi közösség határozottan ?

A márkusfalvi vár délkelet felől (Myskovszky,)

? balra

- A vár alaprajza
 1 – újabb várrész
 2 – reneszánsz palota
 3 – keleti tornyok
 4 – korai várrész
 5 – nyugati tornyok
 6 – nyugati kapu
 7 – öregtorony
 8 – romos helyiségek
 9 – keleti kapu

A megegyezés artikulusai

Először. Máriássy István kötelezi magát, hogy Márkusfalvi udvarházába avagy másképp várába nem építi, foglalja bele a Szent Mihály templomot, valamint azt fallal nem övezi, azonban a nevezett várból avagy udvarházból átjárót készíthet a nevezett egyházhoz.

Továbbá [Máriássy] a várat tovább nem növelheti, tornyokkal és tapasztott kerítéssel nem, csupán egyszerű kerítéssel veheti körbe, árok nélkül. Árkot pedig csak nyilvánvaló szükség esetén és Lőcse város hatóságának beleegyezésével készíthet.

Továbbá [Máriássy] Lőcse és a Szepesség egyetlen el-lenségének sem nyújthat menedéket, hanem Lőcsével és a többi szepesi várossal jó szomszédi kapcsolatban, barátságban kell maradnia.

Továbbá [Máriássy] István úr a lőcseieket Márkusfalván nem vámmoltathatja, s ameddig Sáros várát is irányítja, Eperjesen sem követelhet vámot a lőcseiektől.

Végezetül a felek ígéretet tesznek arra, hogy egy ítélőmestertől a fentiek tárgyában oklevelet kérnek, valamint jó hírukra és becsületükre fogadják a fenti pontok megtartását.

Az erősség déli látképe
 Varjú metszetén

tagadta, hogy bármiféle köze lenne a márkusfalvi építkezés akadályozásához. Első pillanatban akár úgy is tűnhet, hogy István úr tekintélye bevetésével a dolog nyugvópontra jutott.

A források azonban mást mutatnak. Három nappal a fenti okleveleket követően II. Ulászló király (1490–1516) bocsátott ki Márkusfalva ügyében parancslevelet. Eszerint tudomására jutott, hogy Máriássy – korábbi, neki tett ígérete dacára, amikor egyszerű udvarház emeléséről esett szó – valóban vár építését kezdte meg, s erről látható erődítések tanúskodnak. Amikor a szepesi kapitány kezébe vette a királyi mandátumot – s bizonyosan kezébe vette, mert az családi levéltárában maradt korunkra – alighanem igencsak meglepődött. Tisztában kellett lennie ugyanis azzal, hogy egy efféle levél korántsem tréfádolog, akár újdontatú épületének bontásával is járhat. Hirtelenjében két választása lehetett: 1. Megpróbál Budán utólagos engedélyt szerezni márkusfalvi épületére a királytól. 2. Próbát tesz, és egyezsége igyekszik jutni az öt bepanaszoló városokkal, közülük különösképpen a leghatalmasabbal, Lőcsével.

Talán az idő rövidsége, talán más megfontolások diktálták, nem tudjuk, csupán az biztos, hogy Máriássy az utóbbi megoldás mellett döntött. Erről tanúskodik az említett tervezet. Sajnos az irat dátum nélküli, így csak abban lehetünk bizonyosak, hogy az 1507. évi események kapcsán keletkezett. Ám talán nem is a dátum a legfontosabb, hanem a tartalom. Voltaképpen pár sorban tudomásunkra hozza, hogy a 16. század elején a kortársak hol látták a határvonalat nemesi udvarház és vár között. Lássuk tehát: mitől vár a vár! A lőcseieknek a megállapodás-tervezetből kihámozható véleménye szerint attól, hogy (1) területe a korábbihoz képest jelentősen megnövekszik, (2) hétköznapi sövénykerítés helyett paticskerítés és/vagy kőfal veszi körül és (3) árok övezi. Óvakodva attól, hogy mindezt országosan kivetítenénk, ám mégiscsak előttünk állnak a kritériumok, amelyek összességének megléte esetén a nemesi udvarház már várnak volt tekinthető, így építéséhez uralkodói engedélyre volt szükség. Az egyedi eseten túllépve e pontoknak további jelentősége is van. Lényegében egybeesnek ugyanis a hazai várépítési engedélyekből megismerhető kritériumokkal, amelyekről eleddig azt gondolhattuk, hogy csupán formuláskönyvekből származó automatizmusok. Remek példa erre Mátyás király (1458–1490) 1465. évi, azaz a márkusfalvihoz képest negyven évvel korábbi, Pálóci László országbíró sárospataki udvarházát erődíteni engedő oklevele, ahol a fentiekkel találkozunk. Az engedély pontosan arról szól, hogy Pálóci pataki udvarházát „vár módjára erődítésekkel, sánccal, árokkal és minden szükséges épülettel” láthatja el.

Nos, ha ennyire statikusnak és fél évszázadnál hosszabban állandónak látszanak az udvarházból várrá történő előrelépés képzeletbeli grádicsai, akkor mégis miért oly fontos az e dolgozat alapjául szolgáló forrás? A válasz megadásával érkezünk el forrásunk harmadik fontos eleméhez: a 'vár' fogalom többrétegűségének kérdéséhez. Márkusfalva esete ugyanis világosan bizonyítja, hogy királyi engedély hiányában a már sokszor emlegetett erődítések, falak, árkok sem épülhettek meg, azaz nem lett vár az udvarházból. Ugyancsak ezt erősítik további, idevágó forrásaink. Máriássy István fennmaradt levelei közül, noha több kelt Márkusfalván, egyiket sem keletkezett sem „kastélyából”, sem „várából”. Ha a frissiben átalakított épület azt megengedhette volna, ismervén a korszellemet és a sokak által vágyott várbirtokosi lét előnyeit, bizonyára nem hagyta volna el István e formulákat.

Ebbe a szépen alakuló képbe „maszátol” bele az udvarház váratlannak tűnő 'vár' elnevezése. Igaz, a Mohács (1526) előtti években csak egyszer fordul ez elő, s az is köztudomású, hogy egy fecske nem csinál nyarat, de a jelenség további gondolatokat ébreszthet. Történt ugyanis 1513-ban, tehát még Máriássy István életében, hogy a szepesi káptalan képviselői kiszálltak Márkusfalvára, s ott egy bevallását írásba foglaltak. Ebben az oklevélben, ami a hiteleshelyi kiküldöttek helyszíni feljegyzésén alapul, szerencsénkre szerét ejtették annak, hogy István otthonát megnevezzék. Ennek értelmében az „vár vagy másképp ház” néven említetik. Ha tehát – ahogyan láttuk – jogilag és építészeti is udvarházzal van dolgunk, voltaképpen egyetlen magyarázat marad, ami nem más, mint annak feltételezése, hogy Máriássy István udvarházát a helyi és regionális köznyelvben valójában várnak hívták. Tanúi lehetünk tehát a 'vár' szó átalakulásának, bővülésének. Eszerint a csekély erődítettséggel ellátott vagy akár azt nélkülöző, tekintélyesebb (ne feledjük: Máriássy esetében korántsem akárkiról volt szó: Szepes föld kapitányáról) nemes által lakott udvarházakat a hétköznapiakban várnak (is) mondhatták. Tudván tudva, hogy ez csupán feltételezés, mégsem haszontalan itt utalni arra, hogy a kísértetiesen hasonló elhelyezkedésű és kiépítettségű Pest megyei Pomáz sohasem fordul elő várként vagy kastélyként. Vajon miért? Talán mert a birtokos Cikók a Máriássyokhoz képest lényegesen csekélyebb tekintéllyel, politikai befolyással bírtak? Világos tehát, hogy a meglehetősen biztosnak tűnő jogi, szokásjogi kööttségek mellett számolnunk kell a regionális, helyi fogalomhasználat változásával is. Ennélfogva az ismertett megegyezés szövege nem csak a jogi és építészeti értelemben vett vár megismeréséhez visz közelebb bennünket, hanem a késő középkor emberének várról alkotott fogalmának halvány megsejtéséhez is. ♡

